

Artykuły

Agnieszka Lisowska, agnieszka.lisowska2@uwr.edu.pl

Uniwersytet Wrocławski, Zakład Geografii Społeczno- Ekonomicznej

Stara Kopalnia Centrum Nauki i Sztuki w Wałbrzychu – przykład rewitalizacji obiektów poprzemysłowych na cele kulturowe

Słowa kluczowe: rewitalizacja, dziedzictwo przemysłowe, dziedzictwo kulturowe, turystyka kulturowa obiektów poprzemysłowych

Abstrakt

Stara Kopalnia Centrum Nauki i Sztuki w Wałbrzychu to specyficzny, a jednocześnie unikatowy w skali regionalnej przykład rewitalizacji dziedzictwa przemysłowego. Dziedzictwa będącego pozostałością po funkcjonującej jeszcze całkiem niedawno kopalni węgla kamiennego. Jest to ponadto niezwykle cenny kompleks górniczy pod względem znaczenia dla samego miasta, którego domeną była działalność wydobywcza węgla kamiennego, decydująca swego czasu o świetności Wałbrzycha. Nie ulega zatem wątpliwości, że Stara Kopalnia stanowi jeden z tego rodzaju obiektów, który jest bardzo ważnym elementem historii, tradycji czy tożsamości całego regionu. Jednakże pozostawienie budowli poprzemysłowych bez odpowiedniej ochrony powoduje ich powolne niszczenie, a w konsekwencji degradację i utratę niezwykle ważnego elementu dziedzictwa danego społeczeństwa. Obecnie wydaje się, że rewitalizacja w postaci odnowienia oraz nadania obiektom nowej funkcji, jednak bez naruszania ich swoistej tożsamości jest najwłaściwszym i najskuteczniejszym sposobem na uchronienie od zapomnienia i zniszczenia.

Wprowadzenie

W Polsce turystyka kulturowa związana z dziedzictwem przemysłowym wydaje się być jeszcze formą „raczkującą”, dopiero zdobywającą swoich zwolenników. Na świecie zainteresowanie zabytkami techniki czy obiektami poprzemysłowymi jest stosunkowo duże, a wyjazdy motywowane ich zobaczeniem są wyjątkowo popularne [Jędrzyak 2011, s. 19]. Taki stan rzeczy może wiązać się przede wszystkim z kondycją polskich obiektów poprzemysłowych (która jest już coraz lepsza, ale w wielu przypadkach jeszcze nie dość wystarczająca) oraz możliwościami kapitałowymi w ich utrzymaniu i przywróceniu do ponownego funkcjonowania.

Dziedzictwo przemysłowe w postaci różnego rodzaju elementów, takich jak poszczególne urządzenia, budynki, jak również całe ich kompleksy, stanowi niezwykle specyficzne części dziedzictwa kulturowego społeczeństwa, regionu, obszaru czy po prostu miasta. Nie ulega wątpliwości, że tworzą one swego rodzaju tożsamość, tradycję i historię, a zatem stają się wyjątkowo cennymi.

Pozostałości industrialne nierozzerwalnie wiążą się z działalnością ludzką na ziemi, z życiem człowieka, funkcjonowaniem, zwyczajami oraz szeroko pojętą tradycją. Oczywiście zatem, że jest nie tylko elementem dziedzictwa kulturowego, stanowiąc swego rodzaju zapis historii określonej cywilizacji. W ujęciu globalnym będąc związanym z postępowaniem technicznym, wykorzystywanymi technologiami itd., jest niezwykle cennym fragmentem pamięci zbiorowej społeczeństwa. Dlatego też tak ważne staje się zachowanie, ochrona, ale również udostępnianie obiektów poprzemysłowych.

Rewitalizacja jest sposobem umożliwiającym zarówno ochronę i zachowanie zabytków techniki czy obiektów poprzemysłowych, jak również nadanie im nowej, a często także korzystnej dla regionu funkcji. Do niewątpliwych tego rodzaju przykładów zaliczyć należy obiekty, wydawałoby się trudne do ponownego przystosowania i sukcesji funkcjonalnej (zmiana funkcji), jakimi są kopalnie. Są to zwykle specyficzne, wielkopowierzchniowe kompleksy, zawierające zarówno elementy nadziemne, jak i podziemne co dodatkowo przysparza trudności we właściwym ich wykorzystaniu. Dlatego też stworzenie skutecznego planu ochrony tego rodzaju dziedzictwa wiąże się z koniecznością zaangażowania i uruchomienia kreatywności we współpracy na różnych poziomach – politycznym, socjalnym oraz gospodarczym [Zaborska-Jagiello 2012, s. 211]. Niemniej jednak liczne przykłady wskazują na powodzenie rewitalizacji dawnych kompleksów górniczych.

W opracowaniu omówiono kwestie związane z możliwościami przywrócenia do ponownego użytkowania obiektów o specyficznym charakterze – przemysłowym, na przykładzie dawnej Kopalni Węgla Kamiennego „Julia” w Wałbrzychu. Wydaje się, że jest to jeden z lepszych przykładów sukcesji funkcjonalnej dziedzictwa przemysłowego na cele turystyki kulturowej. Zagadnienia te opracowano na podstawie kwerendy bibliotecznej, analizy materiałów promocyjnych i informacyjnych dostępnych w internecie oraz wizyty w obiekcie.

Rewitalizacja obiektów poprzemysłowych

Obiekty poprzemysłowe stanowiące swego rodzaju schedę po niegdyś funkcjonującym w regionie przemyśle, stają się niekiedy sporym problemem, zwłaszcza jeśli mowa o ich zagospodarowaniu. Już samo zaplanowanie tego co należałoby zrobić, z często dość dużą spuścizną, stanowi nie lada wyzwanie, nie wspominając już o znalezieniu odpowiednich inwestorów oraz kapitału dla dość kosztownych inwestycji. Biorąc pod uwagę fakt, że dziedzictwo przemysłowe stanowi bardzo ważny element zbiorowej pamięci oraz tożsamości społecznej regionu związanego z rozwojem określonej działalności, niezwykle istotnym jest znalezienie odpowiedniej formy ochrony tego rodzaju specyficznych zabytków. Wskazuje się, że jedną z najskuteczniejszych form sprzyjających zachowaniu dziedzictwa przemysłowego jest rewitalizacja. Działania te powodują nadanie nowej funkcji obiektowi, jednocześnie zachowując jego specyfikę oraz ciągłość tradycji kulturowej [Zaborska Jagiello 2012, s. 211].

Rewitalizacja jest pojęciem szerokim, swoim zakresem obejmuje proces zmian zmierzających do przywrócenia dotychczasowych funkcji zdegradowanego obszaru w sferze społecznej, ekonomicznej czy środowiskowej lub do zmiany dotychczasowej jego funkcji [Przewodnik dotyczący kryteriów planowania oraz zarządzania projektami....2004, s. 6]. Inaczej działania te można określić jako ponowne ożywienie tych procesów społeczno-gospodarczych, które na danym obszarze zamarły [Kłosowski 2004, s. 2]. Przedsięwzięcia podejmowane w ramach tego procesu stają się sposobem nie tylko na skuteczne pozyskanie funduszy europejskich, ale w wielu przypadkach mogą stać się przyczyną rozwoju miasta bądź też taki rozwój wspomagać [Herbst 2008, s. 4]. Z kolei T. Kaczmarek [2001, s. 106-108] za rewitalizację uznaje „planowe działania celem zmiany struktury funkcjonalno-przestrzennej obszarów zdegradowanych, co w konsekwencji ma doprowadzić do ich ożywienia gospodarczego oraz społecznego”. W definicji wyraźnie zaakcentowano zmiany w trzech sferach: funkcjonalno-przestrzennej, gospodarczej (w postaci ożywienia gospodarczego) oraz ożywienia w sferze społecznej. Jednak za najważniejsze uznano zmiany w strukturze funkcjonalno-przestrzennej, natomiast rozwój społeczno-gospodarczy potraktowano jako poboczny efekt, co wskazuje, że obie płaszczyzny nie są traktowane w sposób równorzędny. W innym ujęciu proces ten odnoszony jest do kompleksowego

przebiegu odnowy obszaru zurbanizowanego, którego przestrzeń, funkcje oraz substancja uległy procesowi strukturalnej degradacji wywołującej stan kryzysowy umożliwiający lub też znacznie utrudniający prawidłowy rozwój gospodarczy czy też społeczny obszaru, jak i zrównoważony rozwój całego miasta. Rewitalizacja w tym przypadku stanowi narzędzie, którego celem jest wyeliminowanie stanu kryzysowego. Ma doprowadzić nie tylko do odbudowy substancji, ale także funkcji czy nawet przestrzeni. Na proces ten składa się zespół skoordynowanych działań zarządzanych zarówno przez sektor publiczny, jak i prywatny [Behr i in. 2003, s. 12-14]. Wymiar działań rewitalizacyjnych odbywa się na 5 płaszczyznach [Kaczmarek 2001, s. 106-112]:

- przestrzennej – przez co nadaje nowy wizerunek obszarom, które podlegają rewitalizacji;
- funkcjonalnej – powoduje zmianę przeznaczenia, funkcji lub odrodzenie dawnych funkcji, jednak w nowym, lepszym wymiarze jakościowym;
- gospodarczej – co wiąże się z powstaniem nowych impulsów rozwoju gospodarczego, rozwoju istniejących lub implementacji nowych działalności, jak również rozbudzenie mechanizmów rynkowych;
- społecznej – poprzez podniesienie poziomu życia, stworzenie lepszych warunków zamieszkania, pracy, komunikacji, korzystania z usług, jak również wypoczynku;
- kulturowej – co ma na celu harmonizację przestrzeni miejskiej, nadanie nowych wartości miejscom, obszarom, rozbudzenie tożsamości terytorialnej, poprawę wizerunku miasta.

K. Skalski [2013] określa z kolei omawiany proces jako „kompleksowy program remontów, modernizacji zabudowy oraz przestrzeni publicznych, rewaloryzacji zabytków na określonym obszarze, najczęściej dawnej dzielnicy miasta...”. Jednak co istotne, musi być to program powiązany z rozwojem gospodarczym i społecznym. Proces ten stanowi zatem połączenie działań technicznych z programami ożywienia gospodarczego oraz działaniem na rzecz rozwiązywania problemów społecznych, które występują na tych obszarach, a do których zalicza się przede wszystkim: bezrobocie, przestępczość, brak równowagi demograficznej. Biorąc te wszystkie elementy pod uwagę, podobne brzmienie ma definicja ustawowa, która mówi, że w ramach rewitalizacji następuje wyprowadzenie ze stanu kryzysowego obszarów zdegradowanych, przy czym jest to proces o charakterze kompleksowym, prowadzony w ramach zintegrowanych działań na rzecz lokalnej społeczności, przestrzeni oraz gospodarki. Są to działania skoncentrowane terytorialnie, prowadzone przez zainteresowanych na podstawie gminnego programu rewitalizacji [Ustawa z dnia 9 października 2015 r. o rewitalizacji, art. 2 ust.1].

Nie ulega wątpliwości, że rewitalizacja jest pojęciem, które może być rozumiane w sposób wieloraki, niemniej jednak zawsze zmierza do poprawy warunków społeczno-gospodarczych, jak również ekologiczno-przestrzennych. Natomiast działania remontowe są wyłącznie jednym z narzędzi. Rewitalizacja stanowi odpowiedź na sytuację kryzysową na danym obszarze, powinna być realizowana jako wynik współpracy pomiędzy różnymi podmiotami zarówno z sektora prywatnego, jak również publicznego. Na koniec należy podkreślić, że proces ten ma charakter działań kompleksowych, które wzajemnie się uzupełniają, a w konsekwencji prowadzą do jakościowych zmian warunków panujących na całym wyznaczonym obszarze.

W przypadku obiektów poprzemysłowych, proces, o którym mowa dotyczy dawnych zakładów, w których prowadzona była działalność przemysłowa, a w wyniku restrukturyzacji lub nieopłacalności dłuższego jej kontynuowania została definitywnie zakończona. W takich przypadkach, według niektórych autorów, stosowane są różne modele postępowania [Baborska-Narożny 2012, s. 275].

Proces ten może polegać na:

- wykorzystaniu turystycznym założeń wyjątkowych dla rozwoju kultury przemysłowej dzięki utworzeniu skansenów przemysłowych i muzeów techniki,
- przystosowaniu terenu poprzemysłowego i zachowanych budynków do wymagań działalności przemysłowej, przekształceniu terenu poprzemysłowego w nowy zespół przemysłowy uzupełniony innymi funkcjami (edukacja, biura, rozrywka itd.),
- całkowitym odejściu od przemysłowej funkcji terenu przy zachowaniu zabudowy poprzemysłowej
- całkowitej likwidacji poprzemysłowej spuścizny na terenie i pozostawieniu określenia jego przyszłej funkcji przez zapotrzebowanie rynku [Baborska-Narożny 2012, s. 276-278].

Z punktu widzenia turystyki kulturowej, a zwłaszcza turystyki obszarów poprzemysłowych istotnym będzie rozważenie modelu pierwszego, a związanego z turystycznym wykorzystaniem dawnych obiektów przemysłowych. Niemniej jednak takie dziedzictwo, często trudne do zagospodarowania stanowi z jednej strony swego rodzaju bogactwo – biorąc pod uwagę historię przemysłową regionu, z drugiej zaś strony rodzi wiele problemów w nadaniu im nowej funkcji, co wiąże się z hamowaniem rozwoju całego obszaru. Do takowych problemów należą m.in.:

- problemy prawne, do których zaliczyć można ustalenie właściciela obiektu, wprowadzenie obiektu do rejestru zabytków;
- problemy funkcjonalne, do których zalicza się określenie zakresu przemian, etapów odnowy, a także zakładanych celów, w tym również nowych funkcji rewitalizowanego obiektu;
- problemy ekonomiczne, wiążące się z poszukiwaniem inwestora strategicznego inwestycji, a także możliwych potencjalnych zysków;
- problemy polityczne dotyczące wykorzystania dziedzictwa w kierunkach przewidzianych dokumentami strategicznymi na poziomie wybranych miast i województwa [Moterski 2011, s. 319].

Warto zauważyć, że obiekty poprzemysłowe zyskują coraz większe zainteresowanie pod względem niekoniecznie nadania im nowej funkcji przemysłowej, a odwrotnie, zupełnie innego przeznaczenia, zwłaszcza na cele turystyki kulturowej. Rewitalizacja przeprowadzona w sposób właściwy, zmierzając ku nadaniu nowych funkcji, a co za tym idzie również wartości, uprzednio zdegradowanym w różnym stopniu obiektom powoduje nie tylko wzrost atrakcyjności walorów, ale również zwiększenie atrakcyjności sąsiednich obszarów (tzw. efekt *spill-over*), w konsekwencji stymulując rozwój całego regionu [Zaborska- Jagiełło 2012, s. 217]. Ponadto biorąc pod uwagę cele i zakres rewitalizacji, to jest to proces ewidentnie skierowany m.in. do tego rodzaju obiektów, w których niezwykle istotnym staje się zachowanie ich specyfiki, tożsamości w stosunku do całego obszaru. Wydaje się zatem oczywistym, że jest to właściwie najskuteczniejszy, chociaż nie należący do najłatwiejszych, sposób na ochronę dziedzictwa przemysłowego.

Turystyka kulturowa obiektów poprzemysłowych

Obiekty czy też pozostałości w formie dużych kompleksów poprzemysłowych stanowią dziś ważny walor poznawczy jeśli mowa o historii danego obszaru, regionu czy też miasta. Można zatem śmiało stwierdzić, że dziedzictwo związane z tego rodzaju pozostałościami po dawnej funkcji przemysłowej stanowi bardzo ważny element dziedzictwa kulturowego. Niektórzy badacze [Jędrusiak 2011, s. 17] twierdzą wręcz, że jest to istotna część w wychowaniu młodzieży. Stwarza bowiem możliwość twórczego kontaktu z otaczającą nowoczesnością w technice, jak i w technologii. Dziedzictwo przemysłowe, bo tak należy

je określać, obrazuje historię danej działalności przemysłowej poprzez obecność w przestrzeni budowli oraz struktur, które wiążą się z miejscem, krajobrazem, jak również zabytkowych maszyn oraz procesów technologicznych. Do obiektów takich należą przede wszystkim: stare gazownie, dawne wieże ciśnień, młyny, elektrownie, browary, gorzelnie, kuźnie, tartaki, cegielnie, a także zabudowania fabryczne, chociaż bez zachowanego zabytkowego wyposażenia są niezwykle cennym elementem [Jędrysiak 2011, s. 17].

Dziedzictwo przemysłowe to pojęcie obejmujące wiele różnorodnych elementów. Zgodnie z Kartą Tagilską TICCIH (*The International Committee for the Conservation of the Industrial Heritage*) [Zaborska-Jagiello 2012, s. 212], w ramach tego pojęcia określa się pozostałości kultury przemysłowej, ale takie które posiadają wartość historyczną, technologiczną, społeczną, architektoniczną oraz naukową. Do wskazanych tu pozostałości zaliczyć należy przede wszystkim budynki, maszyny, warsztaty, fabryki, kopalnie, a także te miejsce, gdzie przerabiano czy oczyszczano produkt, magazyny, składy, miejsca wytwarzania, przesyłu czy też wykorzystania energii, transport oraz infrastrukturę z nim związaną, miejsca wykorzystane do działalności społecznej, które powiązane są z przemysłem, a do których należy zaliczyć mieszkania, praktyki religijne czy nawet edukację. Zgodnie, z kolei, z Hiszpańskim Instytutem Dziedzictwa Kulturowego [Zaborska-Jagiello 2012, s. 213] „dziedzictwo przemysłowe stanowi całokształt elementów działalności przemysłowej, które zostały wytworzone przez działalność ekonomiczną społeczeństw”. Do elementów, które tworzą to dziedzictwo należą trzy grupy:

- elementy pojedyncze – uznane ze względu na swoją naturę, bądź ze względu na zniszczenie pozostałych komponentów, niemniej jednak ich wartość historyczna, architektoniczna, technologiczna stanowi w sposób dostateczny świadectwo reprezentowanej działalności przemysłowej;
- kompleksy przemysłowe – uznane ze względu na to, że zachowano w nich zarówno materiał, jak również składniki funkcjonalne oraz układ organizacyjny; stanowią one obiekty o spójnym i jednocześnie kompletnym przykładzie działalności przemysłowej;
- krajobrazy przemysłowe – uznane ze względu na to, że wszystkie ważne elementy procesów produkcyjnych pojedynczej lub wielu dziedzin przemysłu zostały wyraźnie zachowane [Zaborska- Jagiello 2012, s. 213].

Natomiast według Polskiej Organizacji Turystycznej dziedzictwo przemysłowe obejmuje zabytki budownictwa przemysłowego i techniki. Do nich zaliczyć należy przede wszystkim obiekty, w których odbywała się produkcja – kopalnie, huty, elektrownie, a także różnorodne fabryki związane z przemysłem maszynowym, obiekty związane z przemysłem przetwórczym np. wiatraki, młyny, gorzelnie, browary, kuźnie, obiekty przemysłu papierniczego, włókienniczego, ceramicznego itd. Należy zauważyć, że zalicza się tu również obiekty związane z szeroko pojętym transportem, w tym kolejowym, rzeczny, morskim oraz lądowym. Ponadto dziedzictwem przemysłowym są także tzw. dzieła myśli inżynierskiej, do których zaliczyć należy m.in. mosty, wiadukty, tamy, a także urządzenia hydrotechniczne [Turystyka w obiektach poprzemysłowych... 2004, s. 6].

Pojęcie dziedzictwa przemysłowego jest pojęciem dość szerokim, obejmującym swoim zakresem wiele różnych elementów. Niemniej jednak wydaje się zasadnym stwierdzenie, że jako dziedzictwo przemysłowe należy uznawać pewien całokształt pozostałości po prowadzonej działalności przemysłowej (różnorodnej), posiadający wartość historyczną, kulturową, naukową, technologiczną, społeczną oraz architektoniczną, będący częścią dziedzictwa kulturowego danego regionu, obszaru, miasta itd.

Dziedzictwo przemysłowe jest specyficznym rodzajem dziedzictwa kulturowego, które może być atrakcyjne turystycznie. Turystyka przemysłowa, turystyka dziedzictwa przemysłowego i inne formy turystyki w tym zakresie, to różne pojęcia określające zasadniczo tę samą aktywność. Wszystkie bowiem dotyczą szeroko rozumianego obszaru poprzemysłowego. Turystyką dziedzictwa przemysłowego określać można wszystkie

te podróże, których najważniejszym podstawowym, a często jedynym celem jest poznawanie dziedzictwa przemysłowego [Stasiak 2009, s. 89]. Według M. Kronenberga [2007, s. 38] turystyka ta opiera się na zwiedzaniu takich obiektów, w których możliwe jest prześledzenie dawnych procesów technologicznych, obejrzenie starych maszyn, a zwłaszcza poczucie dawnej atmosfery zakładu przemysłowego. Można zatem w dużym uproszczeniu powiedzieć, że ten rodzaj turystyki może odbywać się tam, gdzie funkcję produkcyjną, zastąpiono funkcją kulturalną [Jędrysiak 2011 s. 18]. Z kolei turystyka określana mianem przemysłowej oznacza formę rekreacji, edukacji, aktywnego wypoczynku, który organizowany jest na terenach obecnej lub przeszłej działalności gospodarczej. Organizacja tego rodzaju aktywności oparta jest na substancji budowlanej, liniach technologicznych, które związane są z wytwarzaniem oraz produkcją dóbr materialnych i usług, a także jego otoczeniem. Turystyka ta uprawiana jest na terenach poprzemysłowych udostępnionych do zwiedzania, odbywa się w obiektach zakwaterowania, jak również w jej ramach prowadzona jest działalność gastronomiczna oraz inne usługi. Ponadto swoim zakresem obejmuje taką usługową działalność turystyczną, która prowadzona jest w obiektach służących aktualnie lub w przeszłości działalności przemysłowej, a najważniejszym celem jest możliwość prezentacji dziedzictwa kulturowego bądź też dokonań współczesnej techniki i promocji zakładów [Osiecki 2005, s. 310].

Skoro dziedzictwo przemysłowe uznaje się za fragment dziedzictwa kulturowego, za oczywiste należy także uznać, że turystyka z nim związana wpisuje się w zakres turystyki kulturowej. Turystyki kulturowej specyficznej, bo dotyczącej obiektów przemysłowych i technicznych. Ta określana jest poprzez podróże turystyczne, ukierunkowane właściwie wyłącznie na zwiedzanie historycznych lub też czynnych obiektów związanych z wydobywaniem surowców, produkcją masową i techniką oraz krajobrazów przemysłowych. Warunkiem jest jednak by aspektem wiodącym tych podróży bądź też głównym, podstawowym motywem ich podjęcia było poznanie historii zakładów, obiektów, urządzeń bądź też zapoznanie z historycznym rozwojem procesów technologicznych oraz produktów lub też przeżycie osobistego spotkania z przemysłem, produkcją oraz techniką w miejscach, które autentycznie związane są z ich historią i aktualną działalnością [Mikos von Rohrscheidt 2008, s. 142].

Zasadniczym celem turystyki związanej z obiektami przemysłowymi oraz technicznymi jest, co wydaje się oczywiste, prezentacja tego specyficznego dziedzictwa bądź też dokonań obecnej techniki [Kaczmarska, Przybyłka 2010, s. 208]. Najczęstszymi, a także jednocześnie cieszącymi się największym powodzeniem obiektami, które przekształca się w atrakcje turystyczne są przede wszystkim: nieczynne już szyby czy też sztolnie kopalniane, huty, fabryki samochodowe czy też innych popularnych maszyn oraz urządzeń, spichlerze, urządzenia portowe, urządzenia i zakłady kolejowe, wodne kanały komunikacyjne z całą infrastrukturą techniczną, a także obiekty związane bezpośrednio z produkcją [Mikos von Rohrscheidt 2010, s. 144].

Należy zauważyć, że dziedzictwo przemysłowe stanowi bardzo ważny zapis tradycji gospodarczej danego regionu, obszaru lub miasta. Jako produkt turystyczny natomiast przyczynić może się do poratowania sytuacji regionu, którego jedną, główną i zasadniczą funkcją była działalność przemysłowa. Wskazuje się, że wykorzystanie zasobów dziedzictwa przemysłowego do celów turystycznych determinuje rozwój gospodarczy tak w skali lokalnej, jak również w skali kraju. Ponadto wpływa na zwiększenie atrakcyjności turystycznej konkretnych obszarów, przez co jednocześnie sprzyja wzmocnieniu ich potencjału gospodarczego [Turystyka w obiektach.... 2004, s. 5].

Kopalnia Węgla Kamiennego „Julia” w Wałbrzychu – rys historyczny¹

Początki górnictwa w regionie wałbrzyskim nie należały do najłatwiejszych. Stanowiło ono dopiero dodatkowy sposób dochodu społeczeństwa, uzupełniający korzyści płynące prawie wyłącznie z rolnictwa. Węgla używano jako opału w gospodarstwach domowych, niezbędny był także w prowadzeniu działalności w warsztatach rzemieślniczych oraz kuźniach. Z czasem jednak wydobywanie tego surowca stało się ważnym sektorem w tworzeniu gospodarki regionu wałbrzyskiego, a w pewnym okresie stanowiło także o jego świetności. Wskazanie dokładnej daty początków eksploatacji węgla kamiennego na tym obszarze jest trudne, niemniej jednak wiadomo, że działalność ta miała miejsce już w XVI w., kiedy węgiel pozyskiwano w gminnych kopalniach. Wzmianki dotyczące prac górniczych pochodzą m.in. z protokołów sądowych z 1561 r., czy też ksiąg kościelnych. Jednym z ważniejszych kompleksów wydobywczych była Kopalnia Węgla Kamiennego „Julia”, dzisiaj przekształcona w Centrum Nauki i Sztuki pod nazwą „Stara Kopalnia”.

Kompleks „Stara Kopalnia” w Wałbrzychu to obiekt związany nierozdzielnie, jak wskazuje drugi człon nazwy, z górnictwem. Pierwotnie działała tu Kopalnia Węgla Kamiennego „Julia” powiązana z wydobywaniem tego surowca, zlokalizowana w Białym Kamieniu - jednej z dzielnic Wałbrzycha. Działające kopalnie nie posiadały nazw, dopiero w 1770 r. zgodnie z ustanowionym przez państwo pruskie prawem górniczym, w ówczesnej wsi Biały Kamień zostało utworzone gwarectwo „Fuchs” (tak też początkowo nazwano kopalnię wchodzące w skład jednego kompleksu), które zgłoszono do Wyższego Urzędu Górniczego w Złotym Stoku. Wraz z upływem czasu, obszar górniczy kopalni „Fuchs” ulegał powiększaniu poprzez włączanie w jego obręb sąsiednich małych kopalń (XIX w.). W związku z tym zmieniono nazwę ówczesnego kompleksu górniczego na „Consolidirte Fuchs”, którą nosił do 1945 r.

Po przejęciu kopalni przez władze polskie, nazwę ponownie zmieniono, tym razem ponownie na „Julia”. W latach 1946-1949 kopalnię węgla kamiennego składającą się wielu szybów, nazwano powtórnie inaczej- „Biały Kamień”, a rok później „Thorez”. Kopalnia „Thorez” istniała do 1993r., kiedy to kompleks górniczy odzyskał swoją pierwotną, polską nazwę KWK „Julia”. Równocześnie w okresie tym podjęto decyzję o likwidacji kopalni położonych na terenie Wałbrzycha, co zaowocowało postanowieniem o utworzeniu w tym kompleksie górniczym Muzeum Przemysłu i Techniki, które stanowić miało pomnik techniki, tradycji górniczych oraz świadectwo wielkoprzemysłowego charakteru miasta. Obecnie dawna Kopalnia Węgla Kamiennego „Julia” wraz z kompleksem obiektów stanowi wspaniały zabytek, a zwłaszcza jej naziemna część poddana rewitalizacji jest atrakcją turystyczną poprzemysłowego miasta. Unikatowy, bo specyficzny, poprzemysłowy charakter obiektu został zaadaptowany właściwie prawie w pełni na centrum kultury, sztuki, a także miejsce nauki i rekreacji.

Rewitalizacja kompleksu Kopalni Węgla Kamiennego „Julia” w Wałbrzychu

Kopalnia Węgla Kamiennego „Julia” to dziś obiekt określany mianem „Stara Kopalnia Centrum Nauki i Sztuki”, stanowiący wyjątkowy zabytek dziedzictwa przemysłowego Wałbrzycha. Jest to kompleks przedstawiający tradycje górnictwa wałbrzyskiego, jak również jego historię².

¹Niniejszy podrozdział został opracowany na podstawie informacji znajdujących się na stronie internetowej obiektu [www.starakopalnia.pl], 26.02.2016].

²Informacje dotyczące obecnej sytuacji zaczerpnięto ze strony internetowej obiektu [www.starakopalnia.pl], 26.02.2016], jak również z informacji otrzymanych w ramach wizyty.

Zakończenie wydobycia węgla kamiennego w związku z restrukturyzacją przemysłu, ostatecznie zakończono w 1996 r., niemniej jednak chcąc uchronić przed zniszczeniem tak duży kompleks cennych pod względem historycznym i edukacyjnym obiektów utworzono Muzeum Przemysłu i Techniki. Dopiero znaczna rewitalizacja spowodowała powstanie na terenie dawnej kopalni nowoczesnego centrum nauki i sztuki. W takiej formie kompleks górniczy został udostępniony turystom 9.11.2014 r., jako nowoczesny zbiór obiektów działających niegdyś w ramach wałbrzyskiej Kopalni Węgla Kamiennego „Julia”. Całość została zrewitalizowana na cele kulturalne, co spowodowało, że infrastruktura górnicza zmieniła swoją funkcję, a kompleks budynków przekształcono na cele edukacyjne i służące sztuce. W ramach Centrum Nauki i Sztuki Starej Kopalni funkcjonuje kilka obiektów. Zostały one omówione poniżej.

Pierwszy z nich to muzeum, gdzie można obejrzeć wystawę, która dzięki eksponatom, ilustruje historię węgla oraz górnictwa w regionie. Muzeum Przemysłu i Techniki w KWK „Julia” powstało w związku z likwidacją w latach 90. XX w. wszystkich zakładów górniczych związanych z Wałbrzyskimi Kopalniami Węgla Kamiennego. Niezwykle duże nagromadzenie infrastruktury górniczej na obszarze typowo przemysłowego, a związanego z górnictwem miasta, okazało się cennym dziedzictwem stanowiącym o unikalnym charakterze historii w wymiarze lokalnym. Celem ochrony dziedzictwa przemysłowego postanowiono utworzyć jednostkę muzealną. Kopalnia będąca faktycznie obiektem muzealnym, jak również wszelkie obiekty poprzemysłowe wraz z wyposażeniem stanowiące jego część, uznano za element lokalnego, historycznego dziedzictwa kulturowego, ze względu na bardzo oczywisty fakt – muzeum gromadziło wszelkie „znaki” dolnośląskiego górnictwa węgla kamiennego. Celem stała się nie tylko organizacja, konserwacja czy też udostępnianie zbiorów małej skali, ale także zabezpieczenie zarówno naziemnych, jak i znajdujących się pod ziemią obiektów techniki w randze zabytku oraz zgromadzenie wszelkich zabytkowych urządzeń powiązanych z górnictwem. Muzeum znajduje się w najstarszym i jednocześnie największym zachowanym kompleksie górniczym, których powstanie określa się na przełom XIX i XX w.

Zwiedzanie wystawy oparte jest o harmonogram normalnej pracy górnika skróconej obecnie do 2 godzin. W ramach odwiedzania poszczególnych ekspozycji przechodzi się trasę jaką górnik pokonywał od momentu przyścia do pracy i „zameldowania” się w Sztygarówce, aż do wyjścia z podziemi i jej zakończenia. W ramach tej trasy zwiedza się łaźnię, lampownię, kotłownię, warsztat mechaniczny, budynki maszyn wyciągowych, nadszybia, wieże szybów „Julia”, „Sobótka”, „Dampf”, wieżę widokową, podziemny tunel odstawny kamienia, jak również budynki związane z przeróbką mechaniczną węgla. Ponadto po drodze odwiedzane są także inne fragmenty dawnej kopalni. W ramach eksponatów znajdujących się w Muzeum prezentowane są zbiory archiwalne dotyczące byłych wałbrzyskich kopalń „Thorez”/ „Julia”, „Wałbrzych”, „Victoria”, a także materiały ikonograficzne, mapy górnicze (Ryc. 1), urządzenia oraz maszyny górnicze, narzędzia i przedmioty powiązane z działalnością kopalń (Ryc. 2), a także inne pozostałości po obecności górnictwa na tym obszarze, stanowiące element historii techniki. Ponadto zobaczyć można pamiątki o charakterze artystyczno- historycznym związane z tradycjami górnictwa, w formie zaproszeń z karczm piwnych, pamiątkowych kufla (Ryc. 3), dyplomów czy mundurów.

Ryc. 1. Mapy górnicze na ekspozycji w Muzeum Starej Kopalni

Źródło: fot. autora (marzec 2016).

Ryc. 2. Przedmioty pobierane przez górników przed rozpoczęciem pracy

Źródło: fot. autora (marzec 2016).

Ryc. 3. Pamiątkowe kufle górnicze

Źródło: fot. autora (marzec 2016).

która stanowi jedno z pierwszych miejsc odwiedzanych podczas trasy. Przekształcenie na salę koncertową powoduje, że turysta czy też odwiedzający odczuwa już na wstępie pewien niedosyt autentyczności. Dawny wygląd łaźni przedstawiony został jedynie na fotografii.

Interesującym jest natomiast zachowanie urządzeń górniczych, które można zobaczyć niemal na wyciągnięcie ręki, a nawet dotknąć. Mowa tutaj przede wszystkim o przetwornicach prądu zmiennego na stały, hali tokarek, frezarek, a także kuźni. Wystawa została wzbogacona o elementy multimedialne, które obejmują najczęściej ekrany prezentujące w jaki sposób działały poszczególne urządzenia (Ryc. 4). Jest to dość istotne z punktu widzenia wymagań zwiedzających co do organizacji wystaw tego typu. Według A. Mikos von Rohrscheidta [2010, s. 147] zwiedzający obiekty dziedzictwa przemysłowego nastawieni są na wysoki stopień zarówno multimedialności, jak również interaktywności, co pozwala im na bliższe i jednocześnie osobiste obcowanie z kulturą.

Niemalą atrakcję stanowią także plansze multimedialne, gdzie najmłodsi odwiedzający mogą spróbować własnych sił w różnego rodzaju quizach i zabawach związanych z górnictwem. Zwiększa to atrakcyjność, często trudnej do pojęcia dla osób w wieku szkolnym, wartości dziedzictwa związanego z przemysłem.

Zwiedzanie zwieńczone jest przejściem podziemną częścią trasy, w której również znajduje się część używanych jeszcze przed kilkunastoma laty urządzeń górniczych. Ponadto zachowane zostały urządzenia i maszyny bądź części tych maszyn pracujących przy wydobywaniu, przetwórstwie czy obróbce węgla. Sporządzono z nich wystawę plenerową, która z pewnością robi niemałe wrażenie.

Ogromną zaletą Starej Kopalni są przewodnicy, którymi są byli górnicy, pracujący przed wieloma laty w Kopalni Węgla Kamiennego „Julia”. Fakt ten sprawia, że opowiadają o obiekcie ludzie, którzy znają to miejsce najlepiej. Jest to niezwykle istotne w zachowaniu autentyzmu miejsca. Przewodnicy zwracają uwagę na ważne dla kopalni elementy, eksponaty, jak również chętnie opowiadają o własnych doświadczeniach z okresu funkcjonowania przemysłu górniczego w Wałbrzychu. Zwiedzający mają możliwość zadawania pytań, właściwie o wszystko co związane z pracą górnika. Wszystko to sprawia, że kopalnię chciałoby zwiedzać się dłużej aniżeli przewidziane zaledwie 2 godziny. Liczne anegdoty opowiadane przez przewodników sprawiają, że oglądanie dziedzictwa przemysłowego w tej formie jest niezwykle atrakcyjnym.

Ważnym atutem w trakcie zwiedzania tego rodzaju obiektów wydaje się być zachowanie specyficznej atmosfery obiektu, pomieszczeń, tzn. ich nieprzekształcenie w stopniu większym niż to konieczne dla udostępnienia. O ile większość z takich pomieszczeń w ramach kompleksu Starej Kopalni nie została przekształcona, to niestety niektóre tak. Przykładem może być łaźnia,

Ryc. 4. Ekran multimedialny przy jednym z urządzeń

Źródło: fot. autora (marzec 2016).

Galeria Sztuki i Wystawy mieści się w jednym z budynków dawnej kopalni, obecnie dostosowanym dla potrzeb wystawienniczych. Tam odbywają się głównie wystawy czasowe związane z najbardziej aktualnymi trendami w sztuce oraz kulturze.

Centrum Ceramiki Unikatowej to miejsce, gdzie istnieje możliwość przeprowadzenia warsztatów ceramicznych, jak i garncarskich, które cieszą się nie małym powodzeniem, zwłaszcza wśród szkół. Ponadto w budynku, w którym prowadzone są warsztaty prezentowana jest wystawa stała związana z ceramiką. W ramach organizacji warsztatów Stara Kopalnia przygotowała ofertę zajęć: historycznych, architektonicznych, naukowych, industrialnych, warsztatów rzemiosła.

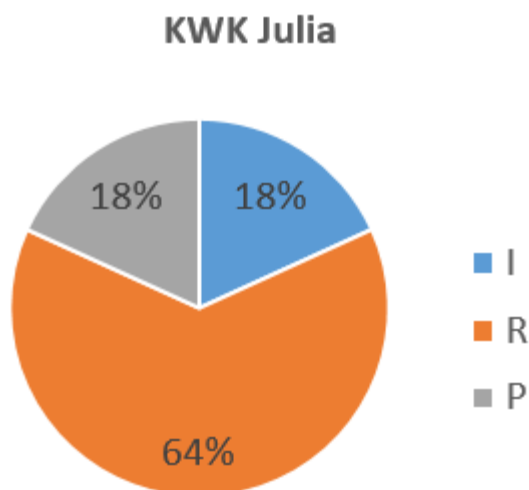
Ponadto w ramach Centrum Nauki i Sztuki dostępne są sale użytkowane w ramach wydarzeń kulturalnych. Stara Kopalnia to Centrum zarówno nauki, jak i sztuki, obejmuje zatem nie tylko element związany z edukacją historyczną na temat tradycji górniczej regionu, ale również możliwość organizacji różnych wydarzeń czy imprez. Możliwe jest zrealizowanie: koncertów, konferencji, wydarzeń o charakterze artystycznym,

naukowym, turystycznym, rekreacyjnym czy wystawienniczym.

Ponadto w ofercie kompleksu znajduje się oferta noclegowa, w ramach której możliwe jest wynajęcie pokoi jedno- i dwu-osobowych, które znajdują się w budynku Sztygarówki.

Jak łatwo zauważyć wykorzystanie potencjału tkwiącego w byłej Kopalni Węgla Kamiennego w niniejszym przypadku zostało zrealizowane w pełni. Stworzono zarówno muzeum historii górnictwa w regionie, co jest niezwykle istotnym, jednocześnie wykorzystano pozostałe budynki na cele kulturalne, edukacyjne czy po prostu komercyjne. Ta sukcesja funkcjonalna, jest swego rodzaju najoczywistszą z dróg rewitalizacji dziedzictwa przemysłowego. Jest to tym bardziej cenne z uwagi na sytuację regionu utrzymującego się od początków swojej historii zasadniczo z przemysłu, który wykreował monofunkcyjny charakter miasta Wałbrzycha. Po upadku górnictwa region borykał i boryka się z ogromnym problemem bezrobocia oraz problemami gospodarczymi, co jest charakterystyczne dla tego rodzaju jednostek (innym przykładem może być upadek włókiennictwa w Łodzi, gdzie również doszło do rewitalizacji dawnych obiektów włókienniczych w kierunku turystycznym).

W wyniku sukcesji funkcjonalnej obiektu obecnie rozwijana jest tam działalność w zakresie edukacyjnym, związanym z zakwaterowaniem i usługami gastronomicznymi, ale również kulturą, rozrywką i rekreacją (działalność określono wg sekcji PKD 2007) (Ryc. 5).

Ryc. 5. Udział poszczególnych rodzajów działalności w obecnie zrewitalizowanym kompleksie górniczym byłej KWK „Julia”;

Oznaczenia: I: działalność związana z zakwaterowaniem i usługami gastronomicznymi; R: działalność związana z kulturą, rozrywką i rekreacją; P: edukacja.

Źródło: opracowanie własne na podstawie analizy oferty turystycznej obiektu.

Taka sytuacja jedynie pokazuje możliwości wykorzystania potencjału dziedzictwa przemysłowego. Oczywiście należy mieć na względzie kapitałochłonność i czasochłonność tego rodzaju inwestycji. Dla ośrodków poprzemysłowych, które borykają się z różnorodnymi problemami natury społecznej, jak i gospodarczej, wygospodarowanie dodatkowych środków jest niekiedy dużym przedsięwzięciem.

Podsumowanie

Dziedzictwo przemysłowe stanowi bardzo ważny element historii i tradycji tych obszarów, których powstanie bądź też rozwój związany był ściśle z działalnością przemysłową. Po restrukturyzacji gospodarczej w większości z nich nastąpił upadek przemysłu, co spowodowało degradację zarówno w sferze gospodarczej, jak również społecznej prowadząc do ich niekorzystnej sytuacji. W związku z zakończeniem działalności przemysłowej region zyskuje nowe problemy związane z bezrobociem, utratą pierwotnej funkcji, a w związku z tym również problemy w sferze gospodarczej.

Brak pomysłu na zagospodarowanie dawnych terenów poprzemysłowych powoduje w większości przypadków ich niszczenie, a przez to ostateczną i nieodwołalną utratę cennych elementów dziedzictwa danego regionu, miasta czy obszaru. Zasadniczą kwestią staje się zapytanie o to w jaki sposób wykorzystać to co kiedyś stanowiło o świetności ośrodka. Skoro wszelkie pozostałości po dawnej działalności związanej z szeroko rozumianym przemysłem zasilają gospodarczo region, to należałoby znów je wykorzystać. Jest to uzasadnione z dwóch względów, po pierwsze po to, żeby chronić własną historię, a po drugie i równie istotne, sprawić by ponownie przynosiły zyski. Nie należy ukrywać, że w takim przypadku – jednoczesnej ochrony dziedzictwa i ponownego skorzystania z potencjału tkwiącego w pozostałościach, koniecznym jest odrzucenie wymienionych wcześniej 4 scenariuszy z tym związanych, a mianowicie: przystosowania terenu poprzemysłowego i zachowanych budynków do wymagań działalności przemysłowej, przekształcenia terenu poprzemysłowego w nowy zespół przemysłowy uzupełniony innymi funkcjami, całkowitego odejścia od przemysłowej funkcji terenu przy zachowaniu zabudowy poprzemysłowej oraz całkowitej likwidacji poprzemysłowej spuścizny na terenie i pozostawienie określenia jego przyszłej funkcji przez zapotrzebowanie rynku, co całkowicie zdegradowałoby dziedzictwo budowane przez dziesiątki lat. Najwłaściwszą drogą wydaje się zatem wykorzystanie turystyczne założeń wyjątkowych dla rozwoju kultury przemysłowej poprzez utworzenie skansenów, muzeów techniki czy rozwijanie działalności kulturalnej, edukacyjnej, rozrywkowej itd. Wiele przykładów wskazuje na to, że jest to najlepszy sposób na zagospodarowanie tych

specyficznych obiektów. Obszary przemysłowe nie muszą odstraszać, a wręcz przeciwnie, ich ponowne – nowe – wykorzystanie, może okazać się niezwykle trafnym.

Rewitalizacja kopalni w Wałbrzychu stanowi typowy przykład adaptacji nieczynnego obiektu przemysłowego w warunkach polskich. Funkcjonująca do 1996 r. infrastruktura kopalni węgla kamiennego z 200-letnią tradycją wydobywania surowca, została w latach 2004-2014 zagospodarowana na cele kulturalno-turystyczne. Koncepcja i wykonanie zagospodarowania obiektów przemysłowych wykorzystywane były już wcześniej. Znałe są co najmniej od lat 70. m.in. na Górnym Śląsku (Zabytkowa KWK "Guido" w Zabrze, Kopalnia Rud Srebrnośnych w Tarnowskich Górach). Podobnie, typ i charakter oferty kulturalnej Starej Kopalni był i jest wykorzystywany z powodzeniem m.in. w wybranych obiektach Szlaku Zabytków Techniki Województwa Śląskiego (np. Muzeum Odlewnictwa Artystycznego w Gliwicach na terenie zrewitalizowanej dawnej KWK "Wieczorek", obecnie zabudowania pełnią również funkcje usługowe). Należy jednak podkreślić, że jest to niepowtarzalny typ rewitalizacji w skali regionalnej, a kompleksowość oferty w obiekcie stanowi unikatową propozycję spędzania wolnego czasu na skalę krajową. W ramach oferty turystycznej kompleksu obecnie oferuje się zakwaterowanie w pokojach jedno- i dwuosobowych o wysokim standardzie, ponadto prowadzone są tu usługi gastronomiczne w dawnym budynku Sztygarówki. W ofercie znajduje się również standardowo możliwość zwiedzenia muzeum o wysokiej specyfice, co jedynie zwiększa autentyczność miejsca. Centrum Nauki i Sztuki „Stara Kopalnia” umożliwia także uczestnictwo w różnego rodzaju warsztatach – oferta dostosowana zarówno dla najmłodszych, jak i dorosłych, a także organizację wydarzeń o charakterze naukowym czy też kulturowym.

Działający od listopada 2014 r. obiekt ma docelowo służyć zarówno społeczności lokalnej jak i turystom spoza okolic miasta. Dzięki funkcji turystycznej, Wałbrzych może w najbliższych latach wykreować się jako nowy, już nie-przemysłowy region, kojarzący się do chwili obecnej wyłącznie z wydobywaniem węgla. Natomiast bogata oferta kulturalna wraz z bardzo dobrym zapleczem technicznym, może pobudzić wśród "trudnej" społeczności miasta nowe zainteresowania, a także zmotywować do pozaszkolnego rozwoju edukacyjnego miejscowe dzieci i młodzież.

Obecne zagospodarowanie oraz oferta pozwoliły obiektowi na znalezienie się na Europejskim Szlaku Dziedzictwa Przemysłowego, którego celem jest zwrócenie uwagi na wspólne przemysłowe dziedzictwo Starego Kontynentu. Poza Starą Kopalnią na Szlaku znajdują się również: Explozeum w Bydgoszczy, Manufaktura w Łodzi, Kopalnia Srebra w Tarnowskich Górach, Tyskie Browarium, Kopalnia Guido w Zabrzu, Muzeum Browaru w Żywcu [www.starakopalnia.pl, 26.02.2016].

Rewitalizacja na obszarze Wałbrzycha to ważny krok w budowaniu tożsamości lokalnej i przykład aplikacyjnego działania "ocalającego od zapomnienia" o dziedzictwie postindustrialnym miasta, którego rozwój społeczno-ekonomiczny był przez wieki ściśle z nim związany.

Sukcesję funkcjonalną obiektu przedstawiono w sposób skrócony w poniższej tabeli (Tab. 1).

Tab. 1. Sukcesja funkcjonalna obiektu Kopalnia Węgla Kamiennego „Julia” na potrzeby turystyki

KWK Julia Stara Kopalnia Centrum Nauki i Sztuki	
Pierwotna funkcja obiektu	Funkcja przemysłowa – kopalnia węgla kamiennego
Negatywne skutki degradacji obiektu	- niszczenie zabytkowych obiektów pochodzących z XVII wieku; - tworzenie się lokalnych miejsc nocowania bezdomnych; przebywania młodzieży; - upadek górnictwa w regionie a co za tym idzie wzrost bezrobocia; - kryzys ekonomiczny miasta, - zubożenie społeczeństwa
Kierunek rewitalizacji	Cele kulturalne- udostępnienie dziedzictwa przemysłowego; ochrona pozostałości po górnictwie w regionie
Finansowanie	- Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego program: Program Operacyjny Infrastruktura i Środowisko (XI.1. Ochrona i zachowanie dziedzictwa kulturowego o znaczeniu ponadregionalnym) (>46 mln zł) - Gmina Wałbrzych (>48 mln zł)
Zakres czasowy działań	2007-2014 (11 budynków) 2015-2020 (budynek sortowni węgla oraz budynek płuczki i flotacji węgla)
Współczesna funkcja obiektu	Funkcja turystyczna
Oferta turystyczno- kulturalna	- Muzeum - Galeria sztuki i Wystawy - Warsztaty - Wydarzenia (organizacja) - Oferta noclegowa i gastronomiczna

Źródło: opracowanie własne za www.urzqd.um.walbrzych.pl [22.04.2015].

Bibliografia

- Baborska- Narożny M., 2012, *Rewitalizacja terenów poprzemysłowych - modele przekształceń na wybranych przykładach*, „Czasopismo Techniczne” z.12, r. 109, s. 275-279
- Behr I., Billert A., Kröning W., Muzioł-Węclawowicz A., 2003, *Podręcznik rewitalizacji. Zasady, procedury i metody działania współczesnych procesów rewitalizacji*, wyd. Urzędu Mieszkalnictwa i Rozwoju Miast oraz GTZ – Gesellschaft für Technische Zusammenarbeit, Warszawa
- Herbst K., 2008, *Spółeczny sens rewitalizacji*, Fundacja Inicjatyw Społeczno-Ekonomicznych, Warszawa
- Jędrysiak T., 2011, *Turystyka kulturowa w obiektach poprzemysłowych- zagadnienia ogólne*, „Turystyka kulturowa”, nr 6/2011, s. 17-35
- Kaczmarek T., 2001, *Rewitalizacja miast w Polsce na tle doświadczeń europejskich*, [w:] A. Billert (red.), *Nowoczesne zarządzanie rozwojem miast*, Collegium Polonicum, Projekt Tempus – Phare, Słubice, s. 106-114
- Kaczmarek A., Przybyłka A., 2010, *Wykorzystanie potencjału przemysłowego i poprzemysłowego na potrzeby turystyki. Przykład Szlaku Zabytków Techniki Województwa Śląskiego*, „Krajobraz a Turystyka. Prace Komisji Krajobrazu Kulturowego”, nr 14, Komisja Krajobrazu Kulturowego PTG, Sosnowiec, s. 207-228
- Kłosowski W., 2004, *Metodologiczne problemy rewitalizacji obszarów miejskich w kontekście podziału 3.3.1. ZPORR*, Bielsko-Biała
- Kronenberg M., 2007, *Turystyka dziedzictwa przemysłowego – próba sprecyzowania terminologii*, [w:] T. Burzyński (red.), *Dziedzictwo przemysłowe jako strategia rozwoju innowacyjnej gospodarki*, Materiały z IV Międzynarodowej Konferencji Naukowo Praktycznej, Zabrze, 6-7.09.2007, Wydawnictwo GWSH, Katowice, s. 33-42

- Mikos von Rohrscheidt A., 2010, *Turystyka kulturowa. Fenomen, potencjał, perspektywy*, wyd. KulTur, Poznań
- Moterski F., 2011, *Rewitalizacji obiektów przemysłowych*, „Acta Universitas Lodziensis Folia Oeconomica”, nr 261, Łódź, s. 319-338
- Osiecki, B., 2005, *Uwagi do definicji turystyka w obiektach przemysłowych*, [w:] T. Burzyński, M. Łabaj (red.), *Dziedzictwo przemysłowe jako atrakcyjny produkt dla turystyki i rekreacji. Doświadczenia krajowe i zagraniczne*, GWSH, Katowice, s. 309-312
- Przewodnik dotyczący kryteriów planowania oraz zarządzania projektami dotyczącymi rewitalizacji zdegradowanych obszarów miejskich, po-przemysłowych i po-wojskowych w ramach Zintegrowanego Programu Operacyjnego Rozwoju Regionalnego finansowanego ze środków Funduszy Strukturalnych - dokument roboczy Ministerstwa Gospodarki i Pracy*, 2004, Warszawa
- Skalski K., 2003, *Rewitalizacja a aktywizacja regionu*, Referat wygłoszony na konferencji w Będzinie, Będzin
- Stasiak A., 2009, *Geografia turystyki Polski. Przewodnik do ćwiczeń krajoznawczych*, wyd. PWE, Warszawa
- Turystyka w obiektach przemysłowych. Koncepcja promocji i rozwoju markowego produktu turystycznego w zabytkach techniki i przemysłu w Polsce*, 2004, POT, Warszawa
- Ustawa z dnia 9 października 2015r. o rewitalizacji, Dz.U. 2015, poz. 1777
- Zaborska-Jagiełło A., 2012, *Rewitalizacja jako najlepsza forma ochrony dziedzictwa przemysłowego* [w:] K. Derejski, J. Kubera, S. Lisiecki, R. Macyra (red.), *Deklinacja odnowy miast. Z dyskusji nad rewitalizacją w Polsce*, Poznań, s. 211-226
- <http://urząd.um.walbrzych.pl/pl/page/rewitalizacja-i-adaptacja-na-cele-kulturalne-byłej-kwk-julia-zadanie-1-projektu-pw-stara> [22.04.2015].
- www.starakopalnia.pl [26.02.2016].

Old Mine Centre of Science and Art in Wałbrzych – example of revitalization of industrial facilities for the purposes of cultural

Key words: revitalization, industrial heritage , cultural heritage, cultural tourism of industrial facilities

Abstract

Old Mine Centre of Science and Art in Wałbrzych is a specific and unique at the same time on a regional scale example of revitalization of industrial heritage, which is a remnant of the functioning not so long ago a coal mine. Moreover, this is an extremely valuable mining complex in terms of importance to the city, whose domain and determining the time of his splendor factor was the coal mining activities. There is no doubt that this is a very important part of the history, tradition and identity of the whole region. The old mine is one of such objects. Undoubtedly, leaving industrial facilities without adequate protection causes them to slow destruction, and consequently the degradation and loss of often very important element of the heritage of a society. Now it seems that revitalization of renewing and giving objects a new feature, however, without prejudice to their specific identity is the most appropriate and most effective way to prevent an oblivion and destruction of such specific objects.